

KÜRESEL PETROL ÜRETİMİNDE VE DÜNYA PİYASALARINA ULAŞTIRILMASINDA YAŞANAN ÜÇ BOYUTLU (SİYASİ, GÜVENLİK, EKONOMİK) GÜÇ MÜCADELESİ

THE THREE-DİMENSIONAL (POLITICAL, SECURITY, ECONOMIC) POWER STRUGGLE IN GLOBAL OIL PRODUCTION AND TRANSPORTATION TO WORLD MARKETS

Hakan KANTARCI

Dr. Öğr. Üyesi

*İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim
Bilimleri Fakültesi*

 hakankantarci@esenyurt.edu.tr

Haktan BİRSEL

Doç. Dr.

15 Kasım Kıbrıs Üniversitesi
 haktanbirsels@gmail.com

ÖZ

Günümüzde yenilenebilir enerji kaynakları teknolojileri hızla gelişerek yaygınlaşsa da halen birincil enerji kaynakları olan petrol ve doğal gaz üretiminin ve kullanımının azalması mümkün görünmemektedir. Bu da açık şekilde hızla büyüyen nüfuslara sahip olan dünya ülkelerinin çok uzun bir dönem daha bu birincil enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaya devam edecekleri anlamına gelmektedir. Bu konuda siyasi, güvenlik ve ekonomik olarak dikkate alınması gereken üç boyutlu enerji sorunsalının yine üreten, üretilen kaynakların dünya piyasalarına ulaştırılmasında ana güzergâh olan ve kullanan ülkeler bazında önemli mücadele alanlarının oluşmasına ve günümüzün kırılgan dengeli küresel ilişkilerinde problem sahalarının doğmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda makale petrolün kullanımındaki artan ihtiyacın karşılanması, dünya piyasalarına ulaştırılmasında kullanılan güzergahların kırılganlığına ve ülkelerin refah devamlılığının ve politik istikrarlarının bu ihtiyaca çok bağlı olmasındaki karşıtlığın ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Makalenin birinci bölümü "küresel enerji kaynaklarının üretimi ortaya konulacak ve bölgesel üretim değerlendirilmesi yapılacak, ikinci bölümde üretim ve aktarım coğrafyaları incelenerek hassasiyetler vurgulanacak, üçüncü bölümde son yıllardaki politik gelişmelerin petrol üretimine ve dünya piyasalarına ulaştırılmasına olan etkileri değerlendirilecek ve sonuç bölümünde de çözüm önerileri ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Politika, Petro-strateji, Jeopolitik, Enerji kaynakları, Güvenlik.

ABSTRACT

Today, although renewable energy resource technologies are rapidly developing and becoming widespread, it still does not seem possible to reduce the production and use of oil and natural gas, which are primary energy resources. This clearly means that the world's countries with rapidly growing populations will continue to need these primary energy sources for a very long time. In this regard, the three-dimensional energy problem, which needs to be taken into consideration in political, security and economic terms, is again on the basis of countries that produce, are the main route for the transportation of produced resources to the world markets and use them. In this context, the article aims to reveal the contrast between meeting the increasing need for the use of oil, the fragility of the routes used to deliver it to world markets, and the fact that the continuity of prosperity and political stability of countries depends on this need. In the first part of the article, the production of global energy resources will be revealed with the "Visual Analytical Method" and regional production will be evaluated, in the second part, the sensitivities will be emphasized by examining the production and transfer geographies, and in the third part, the effects of political developments in recent years on oil production and transportation to world markets will be evaluated and solution suggestions will be put forward in the conclusion section.

Keywords: Politics, Oil strategy, Geopolitics, Energy resources, Security.

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 12.11.2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 21.01.2025

Araştırma Makalesi/Research Paper

1. GİRİŞ

Petrolün bir enerji kaynağı olarak keşfedilmesinin ardından önemli bir tüketim maddesi haline gelmesi dünya genelinde petrol (enerji) şirketlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Tarih öncesi dönemlerde ısıtma ve aydınlatma gibi ihtiyaçlar için kullanılan petrol 19. Yüzyılın üçüncü yarısından itibaren daha fazla ön plana çıkmıştır. Petrol piyasasının geliştiği öncü ülkelerden olan ABD yeni enerji şirketlerinin ilk kez ortaya çıktığı keşif alanlarından biri konumundadır. İlk dönemlerde küçük işletmeler olarak piyasada bulunan enerji grupları ilerleyen yıllarda Standard Oil'in öncülüğünde tekelleşerek, tek bir piyasa aktörü haline gelmiştir. ABD'deki siyasi elitlerin müdahaleleri nedeniyle ayrılmak zorunda kalan tekelci yapı farklı şirket isimleriyle varlığını sürdürmüştür. Piyasada medyana gelen tekelci yapılara karşı dünya genelinde gelişim gösteren rekabet alanı Hollanda, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerin sektöre girmesine neden olmuştur. Dünya genelinde rekabet halinde birbirlerine karşı zarar verici uygulamalar geliştiren tekelci yapılar bir süre sonra kendi aralarında anlaşarak petrol saha ve kaynaklarını paylaşmıştır. Kendileri dışında bulunan enerji şirketlerine karşı kimi zaman iflasa kadar gidebilecek uygulamalar geliştirirken kimi zamanda ulusal devletlerin egemenliğine müdahalelerde bulunmuşlardır (Yergin, 2017)

Gelişen teknoloji enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi konusunda geniş bir yelpaze sunsa da mevcut enerji sistemlerinin hızla büyüyen dünya nüfusuna yeterli olması için halen çok zaman olduğu görülmektedir. Dolayısı ile fosil yakıtlar (petrol ve doğal gaz) günümüzde ve gelecekte de kullanım açısından birincil kaynak olmaya devam edeceği açıktır. Bunun ana sebeplerini şu şekilde sıralamak uygun olacaktır.

Küresel ölçekte ülkelerin tamamı fosil yakıtlar özellikle petrol merkezli olarak İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan enerji aktarım sistemine bağlanmıştır. Bu aktarım sisteminin güzergâhlarında savaş, doğal afet, siyasi sorunlar olmadığı sürece aktarım sorunsuz devam etmektedir. 1950 yılından itibaren oluşan denge ve caydırıcılık güvenlik algısına dayalı göreceli barış dönemi olan Soğuk Savaş periyodunda bu sistem başarılı olmuş ve aktarım sistemleri gelişmiştir. Ancak bu dönem aynı zamanda dünya nüfusunun da büyümesine, gelişmiş ülkelerin sahip olduğu sanayi potansiyeli haricinde, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin de sanayi atılımlarını hızlandırmalarına ve bu durum da gelişmiş ülkelerin daha fazla enerjiye ihtiyaç duymalarına ve gelişen diğer birçok ülkenin de eski aktarım sistemlerinden daha fazla petrol talep etmelerine sebep olmuştur.

Enerji kaynakları krizine neden olan durum gelişmiş ülkelerin kapitalist yayılcı ve pazarlarını genişletme ve yeni pazarlar yaratarak daha fazla gelir elde etme düşüncesine dayanan hareket tarzlarından kaynaklanmıştır. Çünkü gelişen teknoloji çerçevesinde geniş bir ürün çeşitliliği yelpazesine sahip olan küresel Batılı kapitalist düşünce merkezli firmalar, üretim potansiyellerini yükseltmelerine bağlı olarak, dünyanın her bölgesinde pazar paylarını arttırmaları, bu coğrafyalarda petrolden elde edilen enerji ile kullanılan/ üretilen malzemelerin artmasına neden olmuş ve küresel boyutta enerji kullanımını hızla katlanarak artmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ise yeni bir enerji havzası olan Hazar Enerji Havzası büyük mücadeleler sonucunda dünya piyasalarına ulaştırılmış olsa da, Soğuk Savaşın denge sisteminin ortadan kalkması sonucunda küresel güvenlik istikrarı bozulmuştur. Değişen bu konjonktür iki ana sorunu birlikte getirmiştir. Bunlardan birincisi enerji kaynaklarından daha fazla istifade

etmek isteyen ülkelerin baskılarını arttırmalarıdır. Bu ülkeler için 1990 sonrasında başlayan düzensiz ve dengesiz ortamda büyüyen enerji ihtiyaçlarının karşılanması, bu ülke yönetimleri için birincil hedef haline dönüşmüştür. İkincisi yeni başlayan dönem de boru hatlarının ön plana çıkmış olması nedeniyle kaynaklara sahip olan ülkeler kadar bu kaynakların dünya piyasalarına ulaştırılması için boru hatlarının geçtiği coğrafyalardaki ülkelerin de istikrarları önem kazanmıştır. Deniz yolu ile yapılan aktarım için de benzer istikrarsızlıklar söz konusudur. Özellikle ikame kaynaklara sahip olan Afrika Kıtasında küresel terörizm sürekli kesintilerin oluşmasına neden olmuş/olmaya devam etmektedir.

Makalede ilkin kıtasal bazda enerji kaynaklarının üretimi ortaya konularak, Soğuk Savaş dönemi sonrasında ortaya çıkan hassasiyetler değerlendirilecektir. İkinci bölümde bu kaynakların dünya piyasalarına aktarımındaki kırılmalıklar incelenecektir ve son kısımda da son yirmi yılda enerji aktarımında problem sahasına dönüşerek kırılmalık yaratan olaylar, enerji arzına olan olumsuz etkileri bakımından değerlendirilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Küresel petrol üretimi ve dünya piyasalarına ulaştırılması, bir dizi siyasi, güvenlik ve ekonomik faktörün etkileşime girdiği karmaşık bir alanı temsil eder. Bu faktörler, ülkelerin stratejik çıkarları, enerji güvenliği, ekonomik büyüme hedefleri, çevresel etkiler ve teknolojik gelişmelerle şekillenir. Küresel petrol piyasasındaki bu dinamikler, çeşitli teorik yaklaşımlarla analiz edilebilir ve bu konuda yapılmış geçmiş çalışmalar ve günümüzdeki tartışmalarla desteklenebilir. Bu bağlamda, küresel petrol üretimi ve dağıtımıyla ilgili güç mücadelesi şu teoriler ve perspektifler üzerinden tartışılabilir:

2.1. Realist Teori

Realist teori, uluslararası ilişkilerde devletlerin çıkarlarının ön planda olduğu ve bu çıkarların genellikle güç mücadelesi, güvenlik kaygıları ve hayatta kalma endişeleri tarafından belirlendiği bir yaklaşımdır. Küresel petrol üretimi ve dağıtımı da, bu teorinin bir yansımasıdır. Petrol, stratejik bir kaynak olarak devletlerin dış politika ve güvenlik stratejilerinde önemli bir yer tutar.

Mearsheimer (2001), realist teoriyi kullanarak enerji güvenliğinin ve petrol gibi stratejik kaynakların uluslararası ilişkilerdeki rolünü ele almıştır. Petrol üreticisi ülkeler, dünya enerji piyasasındaki güçlerini artırmak için siyasi ve askeri stratejiler geliştirebilirler. Örneğin, Orta Doğu'daki petrol zenginliği, bölgedeki güvenlik meselelerinin temelini oluşturmuştur.

Ikenberry (2005), küresel güçler arasında petrol gibi stratejik kaynaklara sahip olmanın, uluslararası sistemdeki hegemonya mücadelelerini derinleştirdiğini öne sürmüştür. Ona göre, Hegemonik güçler, petrolü kullanarak diğer ülkeler üzerinde ekonomik ve siyasi baskı kurmaya çalışabilirler.

2.2. Liberal Teori

Liberal teori, devletlerin çıkarlarının sadece güç değil, aynı zamanda ekonomik refah ve işbirliği anlayışına dayandığına vurgu yapar. Küresel enerji piyasası, serbest ticaretin ve uluslararası işbirliğinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu teorinin öne çıkan özelliklerinden biri, enerji güvenliğinin sadece askeri ya da politik bir mesele değil, aynı zamanda ekonomik verimlilik ve küresel işbirliği ile çözülebilecek bir alan olduğudur.

Keohane ve Nye (1977), küresel petrol piyasalarındaki ekonomik işbirliğinin arttığını ve bu işbirliğinin, petrol arzını güvence altına almak için devletler arası ilişkilerin daha az rekabetçi hale geldiğini savunmuşlardır. Örneğin, OPEC gibi uluslararası organizasyonlar, küresel enerji arzını dengeleme çabalarına yönelmiş ve bazı dönemlerde işbirliği yaparak fiyat dalgalanmalarını önlemeye çalışmıştır.

Stiglitz (2006), küresel ekonomik sistemi eleştirerek, enerji sektöründe güçlü devletlerin ve çok uluslu şirketlerin piyasa üzerindeki etkisini tartışmıştır. Petrol piyasasında devletler ve şirketler arasındaki işbirliği, aynı zamanda bu güçlerin kaynaklar üzerindeki monopolistik etkilerini de gözler önüne sermektedir.

2.3. Marksist Yaklaşım

Marksist teori, enerji kaynakları gibi stratejik doğal kaynakların, kapitalist dünya ekonomisinin merkezinde yer aldığını ve bu kaynaklar üzerinden elde edilen kârın, gelişmiş kapitalist ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında gelir eşitsizliklerini derinleştirdiğini savunur. Küresel petrol piyasasında bu eşitsizlikler, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve güvenlik sorunlarına da yol açmaktadır.

Amin (1974), gelişmiş kapitalist ülkelerin petrol gibi kaynakları kontrol ederek, dünya çapında eşitsiz bir ekonomik sistem oluşturduklarını öne sürmüştür. Petrol üreticisi ülkeler, emperyalist güçler tarafından kaynaklarının sömürülmesinin etkisi altındadır.

Polanyi (1944), kapitalist sistemin doğal kaynakları, özellikle enerji kaynaklarını nasıl küresel düzeyde ticaretleştirdiğini ve bu süreçlerin siyasi, ekonomik ve sosyal etkilerini derinlemesine incelemiştir.

2.4. Enerji Güvenliği Teorileri

Enerji güvenliği, bir ülkenin enerji kaynaklarına erişim sağlaması, bu kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanabilmesi ve enerji arzını kesintiye uğratmadan devam ettirebilmesi meselesidir. Küresel petrol üretimi, bu güvenliği sağlamada kritik bir faktördür. Bu bağlamda, enerji güvenliği teorileri, petrol üretimi ve dağıtımıyla ilgili stratejik kararları şekillendirir.

Yergin (1991), enerji güvenliğinin ve petrolün küresel jeopolitik güç mücadelesinde nasıl merkezi bir rol oynadığını inceleyen çalışmalarıyla tanınır. Yergin, özellikle 1990'lar ve 2000'lerdeki Körfez Krizi gibi olayların enerji güvenliği üzerindeki etkilerini ele almıştır. Ayrıca, enerji bağımlılığının ve arz güvenliğinin, devletlerin dış politikalarını nasıl şekillendirdiğini tartışmıştır.

Cherp ve Jewell (2014), küresel enerji güvenliği bağlamında ülkelerin enerji tedarikine yönelik stratejik kararlarının nasıl ekonomiden çok daha geniş güvenlik meseleleriyle şekillendiğini savunmuşlardır.

2.5. Çevresel ve Sürdürülebilirlik Perspektifleri

Petrol üretimi ve dağıtımı, sadece ekonomik ve güvenlik açısından değil, çevresel etkiler açısından da önemli bir mesele haline gelmiştir. Küresel ısınma, karbon salınımı ve çevreye zarar veren faaliyetler, enerji üreticisi ve tüketicisi ülkeler arasında yeni bir güç mücadelesine yol açmaktadır.

Stern (2007), iklim değişikliği ve petrol tüketiminin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini incelemiş ve fosil yakıtların gelecekteki enerji güvenliği ve küresel enerji dinamiklerinde ne gibi sorunlara yol açabileceğini tartışmıştır.

Jevons (1865), enerji verimliliği teorisini ortaya koyarak, petrol gibi enerji kaynaklarının sürekli artan talepler karşısında tükenmesinin ekonomik ve güvenlik sorunlarını derinleştireceğini belirtmiştir.

Günümüzde, petrol üretiminin küresel dinamikleri, gelişen yenilenebilir enerji teknolojileri, petrol fiyatlarının dalgalanması, jeopolitik krizler ve iklim değişikliği ile mücadele gibi yeni faktörlerle daha da karmaşıklaşmıştır. OPEC gibi kartellerin etkisi, ABD'nin kaya gazı üretimi, Rusya'nın ve Orta Doğu'nun stratejik önemi, ve Çin gibi yükselen güçlerin enerji güvenliği politikaları, petrol piyasasında küresel güç mücadelesinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

3. KÜRESEL PETROL ÜRETİMİNİN DEğERLENDİRİLMESİ VE HASSASİYETLERİN ORTAYA KONULMASI

1940'lı yılların başında dünya petrol üretiminin %83'ünü elinde bulunduran ve "Yedi Kız Kardeşler" olarak da adlandırılan; Anglo-Iranian Oil Company (BP), Gulf Oil (Chevron), Royal Dutch Shell, Standard Oil Company of California (Chevron), Standard Oil Company of New Jersey (Exxon Mobil), Standard Oil Company of New York (Exxon Mobil) ve Texaco (Chevron) şirketleri kendi içlerindeki rekabeti başka bir kartel ortaya çıktığında bir kenara bırakmıştır (İstikbal, 2018).

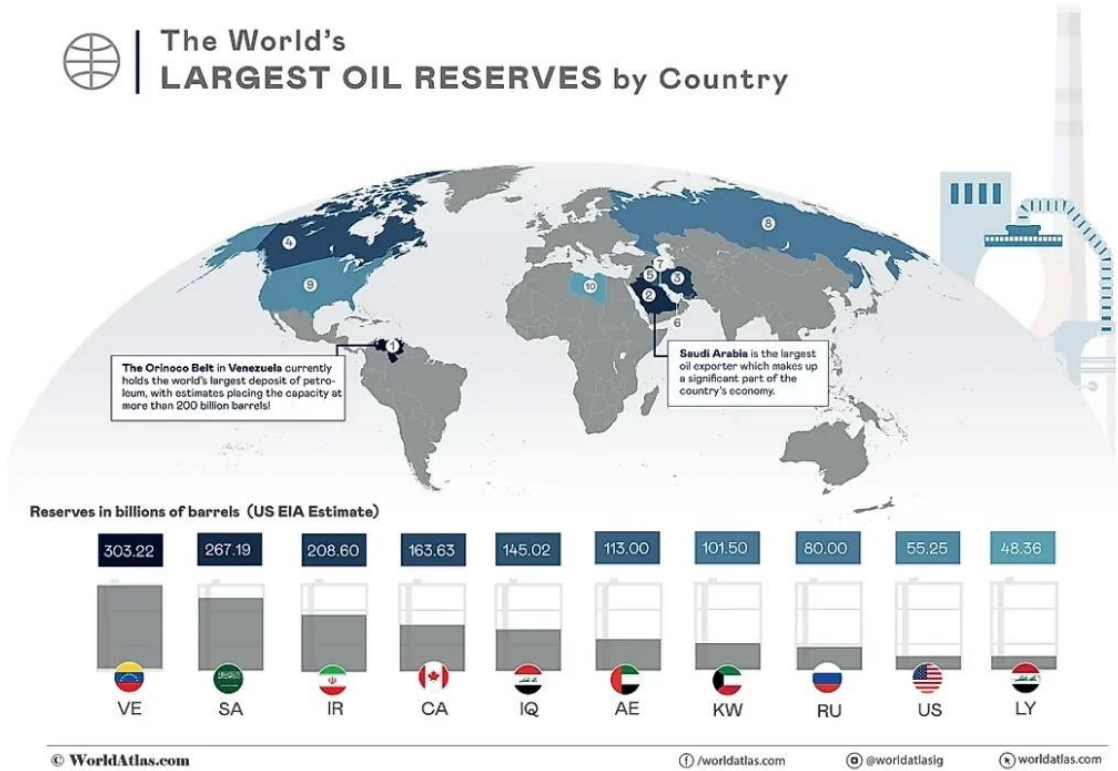
Günümüzde ise eski tekel güçlerine karşı çeşitli aktörlerin olduğu bir petrol piyasası mevcuttur. Ulusal devletlerin kamu şirketleri olarak ortaya çıkan yeni enerji piyasası aktörleri petrol piyasasında rekabetin gelişmesine yardımcı olmuş aynı zamanda Yedi Kız Kardeşlerin etkisini minimize etmiştir. Enerji sektöründe tekel yapıları zayıflatılan ulusal şirketler arasında Çin, Rusya, İran ve Suudi Arabistan gibi devletlerin firmaları yer almaktadır. Aynı zamanda OPEC gibi uluslararası bir enerji kuruluşu 1973, 1974 ve 1979 yıllarında yaşanan ani petrol fiyatı şokları ile Yedi Kız Kardeşlerin tekelci yapısını kırmada büyük başarı elde etmiştir (Yılmaz & Kalkan, 2017).

Dünya genelinde Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından başlayan yeni dünya düzeni'nde petrol kaynakları açısından olumlu bir dönem olmuştur. Çünkü daha önce sadece SSCB tarafından büyük oranda kapalı bir kaynak olarak kalan Hazar Enerji Havzası, uzun bir mücadele dönemi geçirse de sonuçta dünyanın en büyük üçüncü enerji kaynakları potansiyeli ile dünya piyasalarına 1990-2000 yılları arasında sadece Karadeniz üzerinden tankerlerle, 2003 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşasının başlanmasından kısa sürede tamamlanmış ve ardından karadan dünya piyasalarına ulaştırılmaya başlamıştır.

SSCB'nin dağılması, ilk dönemde dünyanın artık nükleer tehdit altında kalmadan daha huzurlu bir ortama sahip olacağı düşünülse de, aslında Soğuk Savaş döneminin denge politikasının ortadan kalkmasının küresel boyutta istikrarsızlığa yol açtığı ve daha büyük sorunların (iç çatışmalar, bölgesel savaşlar, küresel terörizm vb.) dünya gündemine oturduğu ortaya çıkmıştır (Kodaman & Birsal, 2014, s. 235). Yeni dönemin ana konusu istikrar olmuştur (Birsal, 2012, s. 112). Çünkü askeri, politik ve ekonomik istikrarın oluşturulması bu dönemin ardından günümüze kadar sağlanamamıştır ve yakın gelecekte de bunun sağlanamayacağı, mevcut güncel gelişmelerden anlaşılmaktadır.

2024'te Ülkelere Göre Dünya Petrol Rezervleri OPEC Tarafından tekrar yayınlanmış olup, üretimin artmasına rağmen yeni kontrol ve deneyler bu organik enerjinin devamlılığını göstermektedir (Tablo 1). Doğal kaynaklara erişim, bir ülkenin tüm ekonomisini oluşturan ve bozan şey olabilir. Özellikle petrol, son 100 yıldır Dünya'nın en değerli kaynaklarından biridir. Fakir olan ülkeleri gelişen modern devletlere dönüştürmekten sorumlu olmuştur. Ancak OPEC, bu sıralamanın hesaba kattığı Kanada'nın petrol kumlarını dikkate almamaktadır, bu nedenle Kanada dördüncü sıradadır. Dünyanın en büyük petrol rezervleri, 303 milyar varile sahip Venezuela'dadır. İkinci sırada 267 milyar varile sahip Suudi Arabistan ve üçüncü sırada 208 milyar varile sahip İran bulunmaktadır.

Tablo 1: Ülkelere Göre Dünyanın En Büyük Petrol Rezervleri

Kaynak: <https://uret.com.tr/2024-dunya-petrol-rezervleri/> (Erişim Tarihi: 30.11.2024)

Yeni dünya düzenindeki istikrarsız ya da göreceli istikrar ortamı ülkelerin ajandalarındaki önemli maddelerden birisi haline dönüşmüştür. İstikrarsızlıktan en fazla etkilenen husus, fosil enerji kaynaklarının sürekli artan ihtiyaca cevap verecek seviyelerde üretilmesi, taşınması ve dünya piyasalarına kullanıma sunulması faaliyetlerinin olumsuz etkilenmesidir. (https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf, 2024).

İstikrarsızlığa neden olan önemli etkenler vardır. Bunlar bölgesel ve uluslararası konjonktürde yükselen terörizm, gelişmiş ülkelerin çeşitli bahanelerle farklı coğrafyalardaki ülkelere siyasi ve askeri müdahalelerde bulunmaları (Irak'ın Kuveyt işgali/ ABD'nin Irak işgali, Arap Baharı vb.), dünya nüfusunun sürekli artması, gelişen teknoloji ile enerji ihtiyacının katlanarak ilerlemesi, enerji kaynaklarının aktarımının bir tehdit olarak kullanılabilir hale gelmesi (Rusya Federasyonu'nun Ukrayna üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine petrol ve gaz akışını

dönemsel olarak kesmesi/azaltması), iç savaşların artış göstererek daha önce sorun yaşanmayan coğrafyaların bir anda problemlili hale gelmesi olarak çeşitlendirmek mümkündür.

Buradaki en önemli husus petrol üretimine yönelik oluşturulan küresel sistemin çok ülkeli ve çok şirketli bir yapıda olması ve ülkelerden ziyade uluslararası enerji şirketleri vasıtası ile yürütülmesidir. Dolayısı ile enerji şirketleri petrolün çıkarılmasına dünya piyasalarına ulaştırılmasına kadar olan aşamalarda üç hususa dikkat etmektedir. Bunlar kaynakların çıkarılacağı ve aktarılacağı coğrafyalarda istikrar, en kısa güzergâh ve en az maliyettir(Kantarcı, 2022, 60). Bu da enerji kaynaklarının çıkarılmasından kullanıcılara kadar geçen aşamaları oldukça sorunlu hale getirmektedir. Bu çerçevede makalenin bu bölümünde görsel analitik metodu kullanarak kıtasal boyutta ülkelerin petrol üretim kapasiteleri son beş yıllık süreç dikkate alınarak tablolaştırılmıştır. Tabloların hazırlanmasında “BP Statisticalreview-2022” (<https://www.bp.com/content/dam/bp/businesssites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf>, 2024) ile “World Energy&Climate Statistics-Yearbook 2023” (<https://yearbook.enerdata.net/>, 2024) raporları kullanılmıştır.

Tablo 2: Toplam Dünya Petrol Üretimi (bin varil/gün)

KITALAR %/YIL	2019	2020	2021	2022	2023
Dünya Üretim	92.546	94.874	94.916	88.494	89.877
Toplamı					
Avrupa	% 3,8	% 3,8	% 3,8	% 3,8	% 3,8
Asya/Pasifik	% 8.3	% 8.3	% 8.3	% 8.3	% 8.3
Afrika	% 8.8	% 8.8	% 8.8	% 8.8	% 8.8
Orta/Güney Amerika	% 7.7	% 7.7	% 7.7	% 7.7	% 7.7
Kuzey Amerika	% 21	% 21	% 21	% 21	% 21
Ortadoğu	% 33	% 33	% 33	% 33	% 33
Hazar	% 15.2	% 15.2	% 15.2	% 15.2	% 15.2

Yukarıdaki tablo dünya genelinde son beş yılın petrol üretimini göstermektedir. Tablo incelendiğinde Ortadoğu, Kuzey Amerika ve Hazar Enerji Havzalarında üretimin en yüksek olduğu, diğerlerinin ise tamamlayıcı ve bölgesel nitelikte kaldığı görülmektedir. Dolayısı ile birincil durumda olan üç havzada ve / veya herhangi birisinde üretimi aksatacak sorunların çıkması, gerçek anlamda dünya genelinde ciddi bir enerji krizinin çıkmasına neden olacağı çok açıktır. Aynı zamanda bu tablo kesin bir şekilde tamamlayıcı durumda olan üretim bölgelerindeki ülkelerin ana kaynaktan da beslenmek zorunda olduğunu göstermektedir. Ancak buradaki en önemli husus yine istikrarın sağlanmasındaki görece başarı olarak ortaya çıkmaktadır. Her üç enerji havzasında kısa süreli istikrar oluşmakta ve ardından yeniden krize yol açan siyasi ve askeri sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: Hazar Enerji Havzası Üretim Tablosu (bin varil/gün)

	2019	2020	2021	2022	2023
Rusya Fed.	11.374	11.562	11.679	10.667	10.944
Kazakistan	1838	1904	1919	1806	1811
Azerbaycan	793	796	775	714	722
Türkmenistan	269	259	254	219	252
Özbekistan	61	64	67	61	60
Diğer	37	38	39	39	40
Toplam	14.103	14.623	14.733	13.506	13.829

Hazar Enerji Havzası rezervleri Soğuk Savaşın uzun dönemi boyunca dünyaya büyük oranda kapalı kalmış ve 1990 sonrasında dünya için yeni bir fosil enerji kaynağı haline gelmiştir. Bu kaynakların kullanımına yönelik uzun bir istikrarsız dönem yaşandıktan sonra 1996 yılında “Yüzyılın Anlaşması” adı ile küresel enerji şirketleri arasında bir anlaşma zemini oluşmuş ve ardından da yoğun görüşmeler sonucunda 2003 yılında “Bakü-Tiflis-Ceyhan” boru hattı üzerinden Hazar petrollerinin Akdeniz’e ulaştırılma projesi olan boru hattı inşasına başlanılmıştır (Svaante & Cornell, 2005, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2005_01_MONO_Starr-Cornell_BTC-Pipeline.pdf, 2024).

İlerleyen dönemlerde iki önemli gelişme Hazar Enerji Havzasının istikrarını dengesiz hale getirmiştir. Bunlardan birincisi Rusya Federasyonu (RF)’nun enerji kaynaklarını Avrupa Birliği’ne yönelik bir şantaj olarak kullanmaya başlaması ve ikincisi de RF ile Gürcistan arasında Kuzey Osetler ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ çatışmalarıdır. Her iki gelişme de Hazar Enerji Havzasında istikrarsızlığa yol açan süreçler olmuş ve halen de devam etmektedir. Son olarak iki yılı geçen bir süreden bu yana devam eden RF-Ukrayna savaşı, Avrupa’ya yönelen boru hatlarının verimliliğini ciddi oranda tehdit etmekte ve küresel üretim ve aktarım sistemlerindeki mevcut dengeyi bozmaktadır.

Tablo 4: Ortadoğu Petrol Üretimi Tablosu (bin varil/gün)

	2019	2020	2021	2022	2023
İran	4854	4608	3399	3084	3620
Irak	4538	4632	4779	4114	4102
Kuveyt	3009	3050	2976	2695	2741
Umman	971	978	971	951	971
Katar	1756	1793	1727	1714	1746
Suudi Arab.	11.852	12.261	11.832	11.039	10.954
BAE	3910	3812	3999	3693	3668
Diğer	304	325	343	319	354
Toplam	31.194	31.459	30.026	27.609	28156

Ortadoğu petroleri II. Dünya Savaşının ardından oluşturulan sistem (OPEC) çerçevesinde dünyanın birincil petrol kaynağı olmuştur. Ancak bu dönemden itibaren yükselen Arap Milliyetçiliği, İsrail’in Filistin topraklarına yerleşmesi ile başlayan Arap-İsrail savaşları, Orta Doğu içinde durmak bilmeyen sürtüşmeler ve İran’ın ABD ve Batı dünyası için bir tehdit olarak görünmesi gibi sıralanabilecek birçok nedenler ile her zaman istikrarı göreceli bir konumda

olmuştur. Tablo-1’de de görüldüğü üzere halen dünyadaki petrol üretiminin %33’ü ile neredeyse bütün üretimin üçte biri bu coğrafyanın kaynaklarından elde edilmektedir. Ancak olumsuz bir gelişmede bu üretimin durması durumunda ikame edebilecek başka bir kaynak bulunmamaktadır ve buna karşın Ortadoğu halklarının sürekli problem içinde yaşaması, uluslararası terörizmin yarımada etkili olması ve gelişmiş ülkelerin, özellikle ABD’nin bölgedeki tutarsız girişimleri bölgeyi her an istikrarsızlaşmasına neden olacak gelişmelere sebep olmaktadır (Mansfield, 2003, s. 280-290).

Tablo 5: Kuzey Amerika Petrol Üretimi Tablosu (bin varil/gün)

	2019	2020	2021	2022	2023
Kanada	4813	5244	5372	5130	5429
Meksika	2227	2072	1821	1912	1928
ABD	13.140	15.310	17.114	16.458	16585
Toplam	20.180	22.626	24.307	23.500	23.942

Dünya petrolünün beşte birini üreten Kuzey Amerika aslında bir denge görevi görmektedir. RF’nun petrolü bir tehdit mekanizması olarak kullanmasına karşın bu kaynakların üretiminin arttırılması mümkün olmuş ve dünyada ham petrol varil fiyatlarının esnemesine ve düşmesine neden olmuştur. Bu da RF için ciddi bir ihracat geliri kaybına neden olmuş ve RF açık bir şekilde petrolün tehdit mekanizması olarak kullanılmasının kendisine daha fazla zarar verdiğini görmüştür. Ancak Meksika körfezi bu bölgenin ana rezervlerini karşılamaktadır ve ABD ile aralarında sürekli bir husumetin var olması bu kaynakların çıkarılmasını ve dağıtılmasını istikrarsız hale getirmektedir. Bu arada Kuzey Amerika petrolü için en önemli hususlardan birisi ABD’nin kendi topraklarındaki kaynakları bir tür ihtiyat rezervi olarak görmesi durumudur. Yani kriz dönemleri oluştuğunda sadece kendi ihtiyacı için arttıracığı bir kaynak olarak değerlendirmektedir. Dolayısı ile ABD kendisine ait ve direk kontrol ettiği kıta kaynaklarının dünya piyasalarına aktarımı konusunda dikkatli davranmaktadır.

Tablo 6: Orta/Güney Amerika Petrol Üretimi Tablosu (bin varil/gün)

	2019	2020	2021	2022	2023
Arjantin	590	591	620	601	627
Brezilya	2731	2691	2890	3030	2987
Kolombiya	854	805	886	781	738
Peru	531	517	531	479	473
Trinidad	99	87	82	76	77
Venezüella	2220	1631	1022	640	654
Diğer	133	128	122	186	225
Toplam	7.158	6.450	6153	5793	5781

Güney Amerika’nın en önemli petrol üreticileri Brezilya ve Venezüella’dır. Her iki devletin de ABD ile sorunları artan oranda devam etmektedir. Ayrıca her iki devlet iç işlerinde istikrarlı bir ortam yaratamamıştır. Ülke içinde ayrılıkçı grupların faaliyetleri, ülke yönetimlerinin devlet sistemini dengeli hale getirememiş durumda olmaları gibi sebepler nedeniyle bu ülkeler, sahip oldukları rezervler büyük olmasına rağmen, üretimleri düşük seviyelerde kalmaktadır.

Tablo 7: Afrika Kıtasında Petrol Üretimi (bin varil/gün)

	2019	2020	2021	2022	2023
Cezayir	1540	1511	1487	1330	1353
Angola	1671	1519	1420	1318	1164
Çad	98	116	127	126	116
Kongo	270	330	336	307	274
Mısır	660	674	653	632	608
Ekv.Gine	195	176	160	158	140
Gabon	210	193	218	207	181
Libya	929	1165	1228	425	1269
Nijerya	1968	2005	2101	1828	1626
Güney Sudan	147	144	172	165	153
Sudan	70	74	72	63	64
Tunus	48	44	41	37	45
Diğer	317	315	348	331	293
Toplam	8123	8269	8362	6928	7296

Afrika kıtası birçok yeraltı kaynakları bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Ancak Afrika ülkeleri yönetimlerinin demokratik sistemden uzak olması, kaynaklarını yeteri kadar kullanabilecek güçlü bir devlet sistemi kuramamış olması ve halen gelişmiş ülkelerin pazarı durumunda olmaları nedeniyle tam anlamı ile istikrarsızlık coğrafyasıdır. Dolayısı ile istikrarsızlık bu kıtada iç savaşların, sürekli hükümet darbelerinin olmasına ve ölmek için sığınmacı durumuna düşen Afrikalıların daha uygun bölgelere sığınmacı olma çabaları yüzünden insan kaybetmelerine neden olmaktadır (Africa's Oil Boom and the Poor, <https://www.crs.org/sites/default/files/tools-research/bottom-of-the-barrel.pdf>).

İstikrarsızlığın kontrol edilememesi bu kıtanın en büyük dezavantajıdır ve bu nedenle en önemli sorun bölgesel terör örgütlerinin kıtada çok etkili olmasına neden olmaktadır. Bu durum bütün Afrika yaşamını olumsuz etkilediği gibi petrol üretimini de aynı şekilde olumsuz etkilemektedir. Yukardaki çizelgede görüldüğü üzere en büyük petrol üreticisi olan iki devlet Cezayir ve Nijerya'dır. Ancak Cezayir ve çevresinde El Kaide tarafından yönetilen "Magrep El Kaide" terör örgütü hem ülkeyi ve hem de çevresini düzensiz hale getirmektedir. Aynı şekilde Nijerya önemli petrol kaynaklarına sahip olsa da ülkenin yönetiminde dahi, etkili olan "Buku Haram" terör örgütü de ülkenin ekonomik istikrarını olumsuz yönde etkilemektedir. Direk Orta Doğu'nun güneyindeki Yemen'deki terör örgütleri ile bağlantı içinde olan "Eş-Şebap" terör örgütü, Sudan ve Somali'de devlet yönetimlerinin bütün faaliyetlerini engellemektedir. Dolayısı ile günümüz koşullarında Afrika petrolü hem Afrikalılara fayda sağlamamaktadır, hem de dünya piyasalarına ulaştırılma konusunda çok yetersiz kalmaktadır. (Financement du Terrorisme en Afrique de l'Ouest. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/FT-en-Afrique-de-louest.pdf.coredownload.pdf>, 2024).

Tablo 8: Asya-Pasifik Petrol Üretimi (bin varil/gün)

	2019	2020	2021	2022	2023
Avustralya	322	342	453	453	453
Brunei	113	112	121	110	107
Çin	3846	3802	3848	3801	3994
Hindistan	885	869	826	771	746
Endonezya	637	808	761	742	692
Malezya	718	713	672	616	573
Tayland	486	475	475	421	398
Vietnam	284	257	236	207	192
Diğer	273	234	230	208	199
Toplam	7765	7610	7642	7428	7335

Asya-Pasifik ülkeleri için çok büyük boyutta istikrarsızlık görülmemektedir. Ancak bu coğrafyanın nüfusunun çok fazla olması (yaklaşık dünya nüfusunun yarısı bu coğrafyada yaşamaktadır), gelişmiş ülkelerin ucuz iş gücü nedeniyle üretimlerini bu ülkelerde yapmaları sonucunda gelişmiş bir sanayi ve büyük nüfuslu şehirler ortaya çıkmıştır. Bu da ülkelerin başta petrol olmak üzere her türlü enerji kaynağına bağımlı hale gelmelerine neden olmuştur. Özellikle Çin Halk Cumhuriyetleri oldukça yüksek petrol üretim performansı gösterse de yukarıdaki nedenlerden dolayı hem Ortadoğu hem de Hazar enerji havzası kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır ve bu nedenle de çok büyük yatırımlar yaparak “bir kuşak bir yol projelerini” hayata geçirmiştir. Ancak buradaki en önemli sorun Enerji havzaları ile Çin toprakları arasında çok büyük mesafelerin ve istikrarsız ülkelerin olmasıdır. Bu da Asya-Pasifik ülkelerini oldukça hassas bir duruma sokmaktadır.

Tablo 9: Avrupa Petrol Üretimi (bin varil/gün)

	2019	2020	2021	2022	2023
Danimarka	138	116	103	72	65
İtalya	86	97	89	112	100
Norveç	1971	1851	1762	2003	2025
Romanya	76	75	75	72	70
İngiltere	1005	1118	1118	1049	874
Diğer	303	308	302	290	286
Toplam	3579	3538	3449	3597	3420

Büyük nüfusa ve gelişmiş ekonomilere sahip olan Avrupa kıtasında petrol üretimi oldukça sınırlıdır. Bu nedenle başta Hazar Enerji Havzasından boru hatları ile gelen petrole dayalı bir enerji sorunsalına sahiptir. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi RF Avrupa ülkelerinin bu zaafını belli zamanlarda oldukça etkili şekilde kullanmıştır. Her ne kadar Nükleer santraller ve yenilenebilir enerji elde edilmesi konusunda önemli adımlar atılmış olsa da, ülkelerin başta her türlü taşıtlar ve taşımacılık için petrole çok büyük ihtiyaçları vardır. Bunun yanı sıra gelişmişlik ve refah seviyesinin yüksek olması hususu bu kıta için çok önemlidir. Çünkü yıllar boyunca düşük ve sabit fiyatlarla elde edilerek kullanılan işlenmiş petrol ürünlerinin aynı miktar ve fiyatlarda devam ettirilmesi, bu ülkelerin yönetimlerinin ayakta kalmaları için hayati öneme sahiptir.

Yukarıdaki üretim şeması incelendiğinde Norveç ve İngiltere göze çarpmaktadır. Bu ülkelerin üretimi Kuzey Denizi kaynaklarından gelmektedir. Ancak gelişmiş ekonomilere, pazar paylarına ve ileri sanayi yapılarına sahip Avrupa Kıtasında Kuzey Denizi Enerji Havzası üretimi yeterli

gelmemektedir. Ayrıca bu üretimin açık deniz platformlarında ve diğer kaynaklara göre çok derinlerde elde edilmesinin diğer kaynaklara göre çok yüksek maliyetli olduğu düşünüldüğünde yetersizlik net olarak görülmektedir.

4. PETROLÜN DÜNYA PIYASALARINA AKTARIM SORUNLARI VE KIRILGAN DÜZENİN ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜ

Birinci bölümde görüldüğü üzere petrol üretimi dünya genelinde değişik miktarlarda yapılmakta ama bir kısmı ana tedarik bir kısmı da ana kaynakları ikame edebilmekten de yoksun bir durumdadır. İkame sorunu petrol aktarımındaki en önemli ana başlık durumundadır. Çünkü özellikle günümüzün her yıl ortalama %3 civarında büyüyen enerji ihtiyacı ile yine yıllık bazda %4 civarında büyüyen ve 2050 yılında 9 milyara ulaşacağı öngörülen dünya nüfusu düşünüldüğünde gerçekten de küresel boyutta fosil yakıtlar gelecekte daha önemli hale gelecektir. Ancak buradaki en önemli problem sahası fosil yakıtların üretilmesinden ziyade dünya piyasalarına istenen miktarlarda ve kesintisiz şekilde ulaştırılmasında ortaya çıkan kırılگانlıktır.

Yapılan değerlendirmelere göre kırılگانlığın birincil sebebi bölgesel çatışmalardır. Çatışmaların ortaya çıkardığı istikrarsızlık hem enerji alanında çalışan büyük bir iş gücünün faaliyetlerini verimsizleştirmekte, hem de sürekliliğin gerektirdiği dengeyi bozmaktadır. Dünya genelinde yapılan araştırmalara göre sıcak çatışmaların yanı sıra öngörülebilir ve öngörülemez halen çok sayıda potansiyel ama soğuk çatışma alanı ve problem sahası mevcuttur. (Word Economic Forum, "The Global Risks Report https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf, 2024).

Buradaki en önemli sorun petrolün çıkarılmasından ziyade dünya piyasalarına ulaştırılmasıdır. Aşağıda da anlatılacağı üzere hem ana hem de ikame tedarik alanları bu açıdan sıcak ve soğuk çatışmaların tehdidi altındadır ve bu coğrafyalarda başlayan çatışmalar kısa sürede yayılabilmekte, çok farklı coğrafyalarda olumsuz etki bırakabilmektedir. Ayrıca bu tür çatışmalar kısa sürede sona ermemekte yayılabilmekte ve hatta tam tersine kalıcı istikrarsızlıklara sebep olmaktadır. Bu çerçevede konuya istikrarsızlık ve kırılگانlık bağlamında bakıldığında günümüzde ortaya çıkan önemli hususlardan birisi de petrol kaynaklarına sahip olan ülkeler kadar, bu kaynakların dünya piyasalarına ulaştırılmasında oluşturulacak güzergâhların da çok önem arz ettiğidir. Hatta güzergâh konusu belki de daha büyük bir öneme sahip olur hale gelmiştir. Çünkü üretilen petrolün kullanıcılara kadar ulaşamaması hem kaynaklara sahip olan ülkelerin mali kaybı, hem bu bölgelerde üretim için büyük yatırım yapan şirketlerin zarar etmesi ve hem de kullanıcı durumundaki diğer ülkelerde sanayiden taşımacılığa kadar geniş bir yelpazede krizlerin başlaması, ekonomik sorunların ortaya çıkması ve her alanda üretilen malzemenin fiyatlarının artması anlamına gelmektedir.

Geçmişten günümüze petrolün çıkarılmasından dünya piyasalarına ulaştırılmasına kadar önemli mücadeleler yaşanmış ve sistemler geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir. Bu mücadelelerin nihayetinde de petrolün çıkarılmasında çok devletli ve çok şirketli bir yaklaşım, dünya piyasalarına ulaştırılması konusunda da boru hatları, deniz yolu ile taşıma ve her ikisinin karışımı şeklinde bir sistem günümüz koşullarında yürütülür hale gelmiştir. Her iki sistem de oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir ve uzun bir dönem sonunda geliştirilmiştir. Ancak özellikle 1990 sonrasında SSCB tehdidinin ortadan kalktığı ve artık dünya nükleer tehditlerden arınmış bir şekilde daha iyi yaşanabilir bir yer olacak düşüncesinin aksine dünya daha mücadelecisi, soğuk

ama potansiyel çatışma alanlarının sıcak çatışmalara dönüştüğü bir yere dönmüş ve petrol üretimi ve dünyaya ulaştırılması için oluşturulan sistem aksamaya başlamıştır.

Bu gelişmeler ışığında yeni dünya konjonktürü istikrarsız ve dengesiz bir yapıya sahip olarak evrildiğinden, başta petrol olmak üzere hala dünya için ana enerji kaynağı özelliğini koruyan fosil yapıtların kullanıcılara ulaşınca kadar oluşturulan sistemler kırılğan hale gelmiştir.

İlk bölümde petrol üretim coğrafyalarının hassasiyetlerini incelemiştir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere petrolün kullanılmasında üç boyut öne çıkmaktadır. Bunlar üretim, aktarım ve kullanım boyutlarıdır ve her boyut önemli istikrarsızlıklara yol açabilecek hassasiyetlere sahiptir. İlk bölümde üretim boyutu kapsamında temel ve ikame durumunda olan üreticilerin hassasiyetlerinden ve kırılğanlıklarından bahsedilmiştir. Şunu da unutmamak gerekir ki, her üç boyut da birbirinden bağımsız faaliyetleri içeriyor gibi görünse de aslında birbirlerine çok bağı ve daha ötesinde bağımlı boyutlardır. Yani üretim sistemindeki dengesizlikler ortadan kalkması, küresel kullanımda problem sahalarını ortadan kaldıracak anlamına gelmemektedir. İkinci boyut olarak belirttiğimiz aktarım boyutunda diğerine göre çok daha önemli, sıcak çatışma mücadelelerinin yürütüldüğü ve potansiyel soğuk çatışma alanlarının ve sorunlarının beklediği problem sahaları mevcuttur. Dolayısıyla üretilen petrolün aktarım hassasiyetlerinin incelenmesi, petrolde ortaya çıkan sorun alanlarını tanımlamak için çok büyük öneme sahiptir.

Orta Doğu coğrafyası dünya savaşlarının ardından önemli bir enerji mücadele alanı olmuş ve batılı uluslararası şirketlerin oluşturduğu üretim ve aktarım sistemi ile yürütülmeye çalışılsa da aslında her zaman için kırılğan bir zemin, hassas dengelerin her ana bozulabileceği bir coğrafya özelliğini korumuştur. Arap yarımadasının petrol kaynakları geçmişte olduğu gibi şimdide ve gelecekte de birincil fosil yakıt kaynağı olmaya devam edecektir. Ancak bu yarımada 1980’de başlayıp 1988’e kadar sekiz yıl süren İran-İrak savaşından itibaren günümüze kadar aktarım konusunda güvenilir bir yapı oluşmamış/oluşamamaktadır.

Arap yarımadasının fosil yakıt aktarımı tek yol ile denizden ve tankerlerle yapılmaktadır. Buradaki en önemli engel Pers Körfezinden dolun yapan ham petrol tankerlerinin önce Hürmüz Boğazından, sonra da Umman Körfezinden geçerek Umman Denizine çıkmak zorunda kalmalarıdır. Çünkü bu hat tamamen ABD ve Batı ile husumeti hiç bitmeyen İran’ın kontrolündedir. Batı dünyasının baskıları karşısında İran açık şekilde petrol akışını durdurma tehdidini her zaman öne sürmektedir. Geçmişte yaşanan İran-İrak savaşının on yıla yayılması ve ham petrol akışının dönemsel azalması/kesilmesi sonucunda bu kaynaklara komşu olan Türkiye dâhil dünya genelinde petrol sıkıntısı çekilmesi bu açıdan İran’ın ciddiye alınması gereken bir ülke olduğunu Batı dünyası göz ardı etmemektedir (Yücealtay, 2022, s. 28-30).

Arap ülkeleri arasındaki sorunlar sadece bu savaş ile kalmamıştır. SSCB’nin dağılmasının hemen ardından Irak’ın Kuveyt’i işgali, ABD’nin Körfez Harekâtı ve Irak lideri Saddam Hüseyin ile ordusunun belli sınırlar içinde kalması süreci ile yeni bir kriz ortaya çıkmış ve Musul Kerkük petrollerinin taşındığı Kerkük-Yumurtalık boru hattı çok uzun bir dönem petrol akışı kesilmiştir (İnan, 2013, s. 68-85, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/7aybukeinan.pdf, 2024).

İlerleyen dönemlerde Irak’ta PKK ile mücadele, Suriye Arap Baharı, DAES terör örgütü, İsrail-Filistin çatışmaları, Yemen’de El Kaide ve diğer iç savaş unsurlarının mücadelesi gibi çok sayıda olaylar meydana gelmiş ve Orta Doğu istikrarsız bir coğrafya özelliğini günümüze kadar

korumuştur. Meydana gelen olaylardan çıkarılacak tek bir sonuç vardır. O da istikrarsızlıktır. DAEŞ tehdidinin bertaraf edilmesi ve Yemen'deki iç savaşın enerjisini, kaybetmesi Orta Doğu'da suların durulmasını sağlasa da bu sefer 7 Ekim 2023'te Filistin-İsrail çatışmaları başlamış ve günümüze kadar süregelmiştir. İsrail'in Gazze'ye yönelik soykırım denilebilecek saldırıları bütün Orta Doğu'yu olumsuz etkilemiş ve 10-15 Mayıs 2024 tarihleri arasında İran ile İsrail arasında düşük yoğunluklu çatışmalar yaşanmıştır. Bu gelişmeler ilerleyen dönemlerde İran tarafından desteklenen ve Lübnan'da konuşlanan Hizbullah güçlerinin İsrail'e kara ve hava saldırıları düzenlemesi olasılığını masaya koymaktadır. Bu tür bir durumun gerçekleşmesi ise Orta Doğu fosil yakıt akışının uzun bir dönem belirsiz bir duruma düşmesine neden olacağını değerlendirmek olasıdır.

Çin, SSCB'nin ardından önemli enerji hamleleri yaparak Afganistan-Hindistan-Pakistan-İran hattını hayata geçirmiştir. "Bir kuşak bir yol" projesinin güney koridorunu oluşturan bu hattın ana amacı İran petrollerini ve sonra da Körfez ülkelerinin petrollerini boru hatları ile koridorun içindeki ülkeler ve özellikle Çin'e aktarılmasıdır (One Belt One Road: PPP Alchemy- is the Silk Road paved in gold, [https://beltandroad.hktdc.com/sites/default/files/common/Business%20Guides/One%20Belt%20One%20Road%20Guide%20\(Dentons\).pdf](https://beltandroad.hktdc.com/sites/default/files/common/Business%20Guides/One%20Belt%20One%20Road%20Guide%20(Dentons).pdf) , 2024).

Batı dünyasının ve İsrail'in, İran'a yönelik askeri ve siyasi hamleleri aynı zamanda Çin'i de oldukça rahatsız etmektedir ve bir kriz anında Çin'in de ve hatta RF'nun da İran'ın yanında yer alması ihtimali göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Dolayısı ile Orta Doğu petrolleri her zaman istikrarsız bir zemin üzerindedir ve fosil yakıtların aktarımı için gereken en önemli husus, bölgesel/kıtasal istikrar bu coğrafyada yoktur.

Arap Yarımadasının hemen kuzeyinde yer alan Hazar Enerji Havzası 1990 yılı sonrasında büyük enerji rezervi ile uluslararası enerji şirketlerinin ve Batılı devletlerin dikkatini hemen çekmiştir. Kapalı bir havza olma özelliği ve SSCB sonrasında dünya devletleri arasına katılan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ile Rusya Federasyonu (RF) ve İran'ın Hazar Denizinin kıyıdaş olmaları ve özellikle RF'nun bu alanda SSCB döneminde olduğu gibi söz sahibi olma istediği gibi nedenlerden dolayı Hazar petrollerinin dünya piyasalarına çıkışında önemli güçlükler yaşanmıştır. Geçmiş dönemde olduğu gibi sadece deniz yolu ile tanker taşımacılığı olasılığı eskisine oranla çok fazla artma ihtimali, Karadeniz'den boğazlar yolu ile Ege ve oradan da Akdeniz'e çıkış alternatifsiz bir yol gibi görünse de hem maliyetler hem de Türk boğazlarının kapasitesini aşan bir trafik oluşturması nedeniyle başka aktarım yolları aranmaya başlanmıştır.

En kısa ve en az maliyetli güzergah üzerinden boru hatları alternatifi üzerinde durulduğunda enerji şirketlerinin başlangıçtaki teklifleri boru hatlarının İran'a ve oradan da Basra Körfezinden deniz taşımacılığı yönünde olsa da bu alternatif ABD tarafından İran'ın çok büyük bir enerji kozuna sahip olabileceği endişesi ile engellenmiş ve 1996 yılında RF'nun da dahil olduğu uluslararası konsorsiyum anlaşması gerçekleşerek Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinde anlaşma sağlanmıştır. 2003 yılında bu hat inşasına başlanmış ve kısa sürede aktarım başarı ile gerçekleşmiştir. İlerleyen dönemlerde de Avrupa'ya Türkiye üzerinden aktarım sağlayacak petrol ve doğal gaz boru hatları anlaşmaları yapılarak TAB/TANAP gibi önemli projeler hayata geçirilmiştir.

RF'nun; Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve ABD ile yaşadığı anlaşmazlıklar, AB'nin Gürcistan'ı ve Ukrayna'yı birliğe dahil etme projeleri ve bu iki ülkenin de RF'nun bütün karşı çıkmalarına rağmen bu yönde eğilim göstermeleri sonucunda, RF'nun Gürcistan'a Kuzey Osetya'da ve Ukrayna'ya sınır bölgeleri ve Kırım müdahaleleri ile birlikte dönemselsel olarak da Ukrayna üzerinden AB topraklarına uzanan boru hattındaki petrol ve gazın azaltılması gibi karşı hamleleri olmuştur. Bunun karşılığında ABD tarafından başta Meksika Körfezi ve Kuzey Amerika petrol kaynaklarında ve diğerlerinde artırıma gidilerek petrol fiyatları yüzyılın en düşük fiyatlarına inmiş ve RF bundan oldukça zararlı çıkmıştır. Hazar havzasından, Kafkasya'ya, oradan da Ukrayna'ya kadar uzanan bu enerji aktarım hattında sular hiç durulmamış ve en son olarak RF, Ukrayna'yı doğusundan işgal etmeye başlamış ve bu süreç halen devam etmektedir. Bu bağlamda, Hazar enerji havzasının en büyük kırılabilirliği boru hatları güzergâhlarındaki istikrarsızlık olarak ortaya çıkmaktadır. RF, Kafkaslarda ve Orta Asya'da önemli bir siyasi, ekonomik, sosyokültürel ve Rus azınlık gücüne sahiptir ve bu nedenle Hazar enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılması konusundaki devamlı istikrar kendisine bağlıdır.

Kıtalar bazında geriye kalan üç kıtadan Afrika nüfusunun sürekli büyüme trendinde olmasına rağmen üç büyük sorun ile karşı karşıyadır. Bunlar; açlık, terörizm ve yönetilemeyen devlet yapılarıdır. Bu nedenle Afrika hayalet devlet sınırlarına sahip bir kıta durumundadır. İstikrarsız ortam nedeniyle kıta içinde ve dışına sürekli sığınmacı göçleri, bu coğrafyada düzenin oluşmasına engeldir. Ayrıca terörizmin her türlü illegal faaliyet içinde bulunması nedeniyle de Afrika'da sanayiden, sağlık sistemine kadar kalıcı yatırımların yapılması ve düzen getirilmesi imkansızdır. Benzer sonuçlar enerji kaynakları için de aynı şekildedir. Afrika'da kıta içi yeteri kadar fosil enerji kaynakları bulunmasına rağmen, bu kaynakların çıkarılması ve boru hatları ile kıta içinde dağıtılması, terörist grup aktiviteleri ve devlet yönetimlerinin başarısızlıkları nedeniyle neredeyse imkansızdır.

Küresel bazda en fazla enerji ihtiyacının belirttiği yerlerden birisi Avrupa kıtasındadır. Gelişmiş sanayi toplumu durumundaki Avrupa kıtası ülkeleri birkaç yüzyıldır hem Orta Doğu ve hem de Rus topraklarında çıkan petrolün kendi topraklarına getirecek sistemler kurarak enerji ihtiyacını karşılamak durumunda kalmıştır. Ancak günümüze kadar olan süreçte deniz yolu ve boru hatları vasıtası ile elde edilen başta petrol olmak üzere bütün fosil yakıtların dünyanın diğer bölgelerinden gelmesi, Avrupa devletlerini enerji açısından bağımlı hale getirmiştir.

Petrol kaynaklarının piyasalara yeterli ve kesintisiz standartlarda sunulması konusunda en şanslı olan kıta Amerika kıtasıdır. ABD tarafından kontrol edilen petrol kıta içinde deniz yolu ve boru hatları ile dağıtılmakta olsa da burada da ABD için önemli bir hassasiyet vardır. Dünya petrol üretiminde öncü olan Mobil, Chevron gibi şirketlerin ana yatırımları başta Orta Doğu olmak üzere bütün petrol sahalarında. Bu coğrafyalarda gerek üretim gerekse de aktarım ağlarında meydana gelebilecek aksamlar direk olarak bu şirketlerin kar paylarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca geçmişte olduğu gibi İran-İrak savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali, ABD'nin Irak'ı işgali ya da günümüzde İsrail'in binlerce masum canın ölmesine neden olan Gazze'ye yönelik sürdürdüğü illegal saldırılarda İran'ın dolaylı olarak İsrail'in karşısında durması ve bunun muhtemel bir savaşa sürüklenebileceği türdeki gelişmeler ABD'li petrol şirketleri için kabus senaryosudur. Çünkü böyle bir senaryonun gerçekleşmesi petrol akışının durması, tankerlerin Basra körfezi ile Umman Körfezi arasında saldırılara uğraması anlamına gelmektedir. Dolayısı ile her ne kadar ABD kıtasal

ölçütlerde petrol elde edilmesi ve kullanımı açısından şanslı gibi görünse de bu şans hem göreceli hem de kırılgan bir özelliğe sahiptir.

5. SONUÇ

1900'lü yılların başından 1970'li yılların sonuna kadar petrol sektöründe tekel konumda olan "Yedi Kız Kardeşler" bugün eski konumlarını yitirmiştir. Ulusal kamu enerji şirketleri tarafından bugün domino edilen petrol piyasası Yeni Yedi Kız Kardeşlerin (Gulf Oil, Standard Oil Company of California ve Texaco birleşerek Chevron enerji şirketine; Standard Oil Company of New York ve Standard Oil Company of New Jersey birleşerek Exxon Mobil enerji şirketi olarak günümüzde mevcudiyetlerini sürdürmektedir. Eski Yedi Kız Kardeşlerden beşinin birleşerek iki büyük enerji şirketine dönüşmesi piyasaya İtalyan kökenli ENI'nin ve ABD kökenli Cocono Phillips'in girmesine zemin hazırlamıştır.) 1973, 1974 ve 1979'da yaşanan petrol krizleri Yedi Kız Kardeşlerin tekel durumlarını zayıflatırken kaynak ülkelerinin piyasada daha fazla söz sahibi olmasını sağlamıştır. Devletlerin ön plana çıktığı bu yapı ekonomik, siyasi ve toplumsal refahın kaynağı olurken aynı zamanda ekonomik krizlerin, siyasi krizlerin ve güvenlik endişelerinin de nedenleri arasında yer almıştır. Değişen dünya petrol piyasası Yeni Yedi Kız Kardeşlerin etkisinin eskiye kıyasla azaldığı bir konumda olmasına rağmen piyasa değeri ve kar oranları bakımından Yeni Yedi Kız Kardeşler güçlü bir konumdadır. Ulusal kamu enerji şirketlerinin yüzdesel olarak kontrol ettiği petrol sektörü farklı aktörlerin etkisine açık olmakla birlikte OPEC ülkeleri, ABD, Suudi Arabistan ve Rusya tarafından yön verilen bir yapıya dönüşmüştür. Dönüşümün temel etmenleri arasında eski dönemlerde yaşanan petrol krizlerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle petrol krizlerinin bir yansıması olarak artan enflasyon ve faiz oranları büyüme oranlarını aşağıya çekerken ekonomik durgunluğu da beraberinde getirmiştir. Bu etmenlerin bir sonucu olarak tekel yapıya alternatif olarak devletler farklı enerji kaynaklarına yönelmiştir.

Petrolün çıkarılmasından, dünya piyasalarına ulaştırılmasına kadar çok yönlü kırılganlıklara sahip ve her an istikrarı bozulabilecek sistemlere sahiptir. Petrolün aktarımındaki zincirin herhangi bir yerindeki istikrarsızlık hem üretime hem de aktarıma olumsuz etkisi olmaktadır ve bozulmanın süresine bağlı olarak toplumların refahını, devletlerin sanayi faaliyetlerini sekteye uğratabilecek kadar güçlüdür.

Artık yeni bir dünya düzeni vardır ve bu düzen içinde gelişmemiş ülke yoktur. Sadece gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler vardır. Küresel boyutta dünya nüfusunun da hızla arttığı düşünüldüğünde petrole ihtiyaç duymayan ülke ve toplum yoktur. Petrolün önemindeki iki özellik petrole sahip olmayı oldukça kritik hale getirmektedir. Bunlardan birincisi dünya genelinde petrolün halen ülke içi ve dışı taşımacılık alanlarında yoğun şekilde kullanılıyor olmasıdır. Her ne kadar elektrikli motor teknolojileri gelişse de bu sistemler de yine enerji üretiminin aksamamasına bağımlıdır bu da ikinci özelliğe denk gelmektedir. O da petrolün en çok kullanıldığı alanlardan birisinin enerji üretimi olmasıdır. Her türlü sanayi faaliyetinin düzgün çalıştırılmasındaki en önemli hususun enerji olduğu düşünüldüğünde petrolün halen çok değerli bir kaynak olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer husus da bağımlılıktır. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri için bağımlılık konusu bu topluluğu çok kırılgan hale getirmektedir. Petrol aktarımında meydana gelebilecek orta/ uzun dönemli kesintiler, Avrupa toplumlarının refah düzeylerini sarsacak kadar etkilidir. Dolayısı ile Avrupa ülkeleri sürekli olarak yeni enerji kaynakları araştırmaları yapmaktadır. Bunların başında

da elbette ki yenilenebilir enerji kaynakları gelmektedir (rüzgar, güneş, buhar, dalga vb.). Ancak bu teknolojilerin büyük sanayilerin enerji ihtiyaçlarını karşılamaları için henüz çok erkendir. Günümüzde halen bu enerji grubu ikame enerji alternatifleri olarak görülmektedir. Bir diğer enerji kaynağı Nükleer santrallerdir. Ancak toplumların bilinçli tepkileri, çevresel zararları ve nükleer atıkların depolanma sorunu nedeniyle nükleer enerji hem dezavantajlı hem de tehlikeli bir enerji kaynağıdır.

Fosil yakıtlar olarak başta petrol olmak üzere doğalgaz, kaya gazı gibi kaynaklar uzun vadede gelecek dönemlerde de önemli olacaktır. Ancak bu kaynakların çıkarılması ve aktarımı alanında kırılabilirlik çok fazladır. Bu kırılabilirliğin ortadan kalkma ihtimali ve neler yapılabileceği sorusu ise uluslararası ilişkilerin yürütülmesi şeklinde yatmaktadır. Günümüzde RF-Ukrayna arasında devam eden savaşın temellerinde, ABD'nin ve AB'nin politikalarının yattığı aşikardır. Bununla birlikte, İsrail- Filistin sorununda İsrail'in hukuk tanımadan ve insan haklarını gözetmeden ve ihlal ederek, ABD'den destek alarak saldırmaya devam etmesi ve durdurulamaması düşündürücüdür. Suriye ve Irak'taki iç istikrarsızlık ve çok parçalı yapılar (etnik, dinsel ve mezhepsel) gibi problem sahaları gelecekte de devam edeceği düşünüldüğünde, ilerleyen dönemlerde fosil yakıtların üretim ve aktarımındaki istikrarsızlıklar ve belirsizlikler nedeniyle çok büyük enerji problemleri çıkabileceği açık şekilde günümüz gelişmelerinden görülmektedir.

Dünya petrol piyasasındaki birçok değişim meydana gelmesine rağmen Yedi Kız Kardeşlerin halefleri olan enerji şirketleri günümüzde en fazla kar eden şirketler arasında yer almaktadır. Dünyanın en değerli şirketleri arasında yer alan enerji şirketleri arasında da kendine yer bulan Yeni Yedi Kız Kardeşler teknolojik gelişmeleri yakından takip etmektedir. Ulusal kamu şirketleri olarak piyasada etkin olan enerji şirketlerinin bölgesel olarak etkili olduğu mevcut piyasa düzeninde sektörün en güçlü oyuncusu olan Suudi Arabistan bile Yeni Yedi Kız Kardeşlerin kar oranlarına erişememektedir. Ancak geçmiş yıllara kıyasla daha fazla ön plana çıkmaya başlayan ulusal enerji şirketleri kamu yararı gözeterek hareket etmektedir. Fakat bu durum teknolojik altyapısı zayıf olan ülkeler açısından doğal kaynakların yeterli düzeyde kullanılmamasına neden olmuştur. Venezüella ve Irak örneklerinde olduğu gibi petrol kaynakları yeteri kadar işletilememekte ve refah halkta dağıtılamamaktadır. Sonuç olarak kaynak ülkelerin tekel konumunun güçlendiği bu süreç arz ülkelerinde refahın artmasına neden olmuş ve dünya ekonomisindeki değişimlerin ana nedenleri haline gelmiştir.

Sonuç olarak; mevcut enerji kaynakları ve enerji nakil hatları yeni enerji türlerinin ve kaynaklarının devreye girmesine kadar, ABD, AB ve Rusya gibi ülkelerin petrol şirketleri ve kaynakları üzerinden dünya konjonktürüne yön vermede ve uluslararası arenada siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında diğer ülkelere yönelik güç mücadelesi unsuru olarak kullanımda etkin olarak kullanılacaktır.

KAYNAKÇA

Africa's Oil Boom And The Poor, <https://www.crs.org/sites/default/files/tools-research/bottom-of-the-barrel.pdf>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2024).

Amin, S. (1974). "Accumulation on a World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment, Monthly Review Press

Birsel, H., (2012). Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı, Madalyonun İki Yüzü, SDU Faculty of Arts And Sciences Journal of Social Sciences, May 2012, No. 25, ss.109-124.

Cherp, Aleh ve Jewell, Jessica (2014) - The Geopolitics of Renewable Energy: Lessons from the Global Energy Crisis, Energy Policy Dergisi, Cilt :68, Sayı: 1, ss. 93-101.

Deniz İSTİKBAL, D. (2018). Küresel Enerji Piyasasında Değişen Jeopolitik: Petrol Sektörü, Ekonomi Maliye İşletme Dergisi , Cilt:1, Sayı:2, ss. 103-116.

Financement Du Terrorisme En Afrique De L'ouest. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/ft-en-afrique-de-louest.pdf.coredownload.pdf>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2024).

Ikenberry, G.J. (2005). "Liberalism and Empire: Logics of Order in the American World, Review of International Studies, 31(4), pp.1-22.

İnan, A. (2013). Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı ve Türkiye-İrak İlişkileri, ORSAM, 2013, (1930-2011), https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/7aybukeinan.pdf , (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2024).

Kantarci, H. (2022). Güney Kafkasya'daki İstikrarsızlığın ve Çatışmaların Bölgenin Güvenliğine Yansımaları, Esenyurt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 49-90.

Keohane, R. O. & Nye, J. S. (1977). "Power and Interdependence: World Politics in Transition", Little, Brown and Company.

Kodaman, T. & Birsel, H., (2014). Dünden Bugüne, Bugünden Yarına Kırgız Jeopolitiğindeki Değişen Parametreler ve Gelecek Öngörüler, TUBAR, XXXV, Bahar, 220-235.

Mansfield, P. (2003). A History of The Middle East, Penguin Books, Second Edition, U.K., s. 280-295.

Mearsheimer, J. (2001). " The Tragedy of Great Power Politics", W.W. Norton & Company.

One Belt One Road: PPP Alchmy- is the Silk Road paved in gold, [https://beltandroad.hktdc.com/sites/default/files/common/business%20guides/one%20belt%20one%20road%20guide%20\(dentons\).pdf](https://beltandroad.hktdc.com/sites/default/files/common/business%20guides/one%20belt%20one%20road%20guide%20(dentons).pdf) , (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2024).

Polanyi, K. (1944). "The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time", Beacon Press.

Starr, S. F., Cornell, S. E., Central Asia- Caucasus Silk Road Studies, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/monographs/2005_01_mono_starr-cornell_btc-pipeline.pdf , (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2024).

Stiglitz, J. E. (2006). "Making Globalization Work", W.W. Norton & Company.

World Economic Forum, “ The Global Risks Report-2024”, https://www3.weforum.org/docs/wef_the_global_risks_report_2024.pdf , (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2024).

Yergin, D. (1991). “The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power”, Free Press.

Yergin, D. (2017) “Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Çev. Kamuran Tuncay).

Yılmaz S. , Kalkan, D. (2017).“Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma”, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3.

Yücealtay, C. (2022). İran-İrak Savaşının Türkiye Üzerine Etkileri, Mustafa Kemal Üniversitesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 26 (21-34).